

AUGSTĀKĀS IZGLĪTĪBAS UN ZINĀTNES STRATĒGIJAS VEIDOŠANA

Juris Dzelme
juris.dzelme@lu.lv

Atslēgas vārdi: *patriotisms, filozofija, māksla, ideoloģija, kvalitāte*

Ilgtermiņa attīstība ir sabiedrības mērķis. Lai to sasniegtu, tautsaimniecības un ideoloģijas veidošanā un attīstībā ir jāiesaista fundamentālā un lietišķā zinātne un pētniecība kopā ar filozofiju, mākslu un izglītību. Zinātnes, filozofijas, mākslas un izglītības uzdevumus ir jāpēta valsts un sabiedrības kopējas stratēģijas ietvaros.

Zinātnes un izglītības attīstība ir būtiski saistīta ar visu valsts iedzīvotāju interesēm. Diskusijās par iespējamajiem attīstības virzieniem iesaistās politiķi, nevalstiskās organizācijas, dažādu sabiedrības grupu pārstāvji. Izteiktie priekšlikumi bieži ir populistiski, nav pietiekami izsvērti un pamatoti. Ir nepieciešama problēmu analīze un zinātnes un izglītības uzdevumu izvērtēšana kontekstā ar sabiedrības vajadzībām un valsts attīstības stratēģiju.

Situācijas analīze un attīstības iespēju izvērtēšana, balstoties uz konsekventu kvalitātes un citu izmantojamo jēdzienu pielietojšanu, parāda saskaņotas zinātnes, izglītības, tautsaimniecības un politikas uzdevumu risināšanas un attīstības stratēģijas veidošanas nepieciešamību. Jāveido filozofijas un mākslas, humanitāro, sociālo, dabas un inženierzinātņu saskaņota, harmoniska, valsts atbalstīta jaunu ceļu meklēšana reizē ar iegūto rezultātu izvērtēšanu un izmantošanu izglītībā, tautsaimniecībā. Būtisks zinātnes, izglītības, filozofijas un mākslas uzdevums ir nodrošināt ne tikai labklājību, bet arī apmierināt garīgās vajadzības pēc pašrealizācijas un transcendences, dodot iespējas veidot pasaules uzskatu, izprast dzīves jēgu.

Izvērtējot zinātnes un izglītības stratēģiju kopumā, ērtāk ir izmantot pieeju, kurā filozofiju izdala kā īpašu jomu starp zinātni un mākslu. Saskaņā ar šādu pieeju filozofija ir dažādu zinātņu rezultātu apkopotāja, skaidrotāja un izplatītāja, bet pati nav zinātne. Zinātne meklē un veido pasaules (ieskaitot cilvēku pašu) modeļus, pieļaujot dažādību un nesaskaņotību, filozofija rūpējas par zinātnes modeļu saskaņošanu un izskaidrošanu. Kultūra ir cilvēces vai tās daļas uzkrāto, materiāli fiksēto un nemateriālo rīcības modeļu kopa. Mākslas uzdevums un saturs ir izplatīt esošos un palīdzēt meklēt un veidot jaunus rīcības modeļus un pasaules izpratnes modeļus, tādēļ tā lielā mērā pārklājas ar kultūru un papildina filozofiju. Vērtējot stratēģiju, ir ērti zinātni, filozofiju un mākslu dalīt fundamentālajā, jaunus ceļus meklējošajā un pielietojamajā, cilvēka un sabiedrības veiksmīgai darbībai, ilgtermiņai attīstībai izmantojamajā daļā. Tālāk daļa no šīm stratēģijas problēmām izskatīta sīkāk, pirmām kārtām saistībā ar augstāko izglītību, kuras galvenais uzdevums ir nodot zinātnes, filozofijas un mākslas sasniegumus no paaudzes uz paaudzi.

Augstākās izglītības un zinātnes nozīme

Par augstāko izglītību un zinātni kā valsts pastāvēšanas un attīstības nosacījumu joprojām notiek daudz diskusiju¹. Ir pētīta izglītības saistība ar darba tirgu². Ekonomika un politika tiek atzītas par būtiskām, bet arī izglītība, zinātne, kultūra, māksla, ideoloģija ir ļoti būtiskas, ietekmē un ietekmēs arvien vairāk dziļākus tautas pastāvēšanai svarīgus jautājumus, ne mazāk būtiskus kā ekonomika un politika³. Augstākā izglītība tiek nosaukta par sabiedrības virzītājspēku, lai gan joprojām nesaņem atbilstošu atbalstu⁴. Ļoti nozīmīga kļūst filozofija, kuras uzdevums ir dot pamatu ideoloģijai un nacionālās identitātes veidošanai⁵. Padomju okupācijas apstākļos, ar minimālām iespējām piedaloties politisku un ekonomisku uzdevumu risināšanā, latviešu tauta saglabāja savu identitāti, savu nacionālo pašapziņu, pateicoties kultūrai, izglītībai, zinātnei un mākslai, kuras pietiekami lielā mērā kopa un veidoja paši latviešu kultūrai un valodai piederīgie (ne visi, pie tam, būdami etniski latvieši).

Neskatoties uz vēstures liecībām par augstākās izglītības un zinātnes būtisko vietu un nozīmi mazas valsts pastāvēšanā, diskusijās vajadzība pēc zinātnes un augstākās izglītības tiek nepārtraukti apšaubīta. Vārdos lielākā daļa ekspertu, politiķu un sabiedrības pārstāvju atzīst izglītības un zinātnes nodarīgumu un vajadzību, bet ļoti bieži aizbildinās, ka var jau arī svešu zinātni izmantot un svešās skolās mācīties, ka mazai valstij ir par grūtu pašai savu zinātni un augstāko izglītību uzturēt.

Savas, nacionālas augstākās izglītības un zinātnes pilnvērtīga darbība arvien pieaugošā mērā ir jebkuras valsts patiesas neatkarības nepieciešamais nosacījums. Pilnīga neatkarība, protams, nav iespējama, jo visa pasaule ir savstarpēji saistīta, bet izšķirošais jautājums ir — kurš un kā pieņem galvenos lēmumus. Veidot tautsaimniecību un visu valsts dzīvi savās, nevis svešās, interesēs var tikai tau-

ta, kurai ir pašai savi zinātnieki un valstsvīri, pašai savi par visiem tautas dzīvei būtiskajiem jautājumiem zinoši cilvēki. Atbildes uz jautājumu, kas ir būtisks un kas ir savs, nav gluži skaidras, tādēļ vispirms iezīmēsim atbildes uz šo jautājumu attiecībā uz augstāko izglītību un zinātni un tālāk apskatīsim, kādas problēmas rodas, risinot augstākās izglītības un zinātnes attīstības uzdevumus. Daudzas problēmas faktiski ir kopīgas visām valstīm, bet mazām valstīm, tādām kā Latvijai, tās parādās asāk. Latvijas zinātnieki šīs problēmas apzinās, pēta un piedāvā risinājumus, taču politiķi ļoti maz ieklausās zinātnieku brīdinājumos un priekšlikumos.

Patriotisms un Dzimtenes mīlestība, savas valsts atbalstīšana ir ļoti svarīgi tautas un valsts pastāvēšanas nosacījumi. Tiem ir ne tikai vēsturisks, bet arī ģenētisks, bioloģisks pamats, jo cilvēks nevar pastāvēt viens, bez sadarbības ar citiem. Vajadzība draudzēties, meklēt piederību, atzišanu, kopību ar savējiem ir ieprogrammēta cilvēku sabiedrības eksistences pamatos⁶. Kopības sajūta, solidaritāte, brālība saistās ar pienākuma apziņu, atbildību savas ģimenes, draugu, tautas un valsts priekšā un tālāk tiek pārnesta uz visu cilvēci. Brīvais tirgus, patēriņa kults, globalizācija darbojas pretēji solidaritātei un arvien spēcīgāk veido individuālismu, egoismu, kļūst par pamatu korupcijai, ēnu ekonomikai un deviantai uzvedībai. Vajadzīgi pārliecināti savas tautas un valsts atbalstītāji, kuru darbību valsts labā nav jāuzrauga un nemitīgi jākontrolē ar likumu, noteikumu un uzraugošo institūciju palīdzību. Savējais ir cilvēks, kurš savu draugu un biedru, sev līdzīgo, tuvāko un arī tālāko intereses vienmēr ņem vērā, labprātīgi ierobežojot savas intereses.

Neviena kontrole nevar būt labāka par sirdsapziņas kontroli, bet tā nerodas pati no sevis, jo īpaši arvien vairāk saraustītajā, arvien plašākajā mūsdienu pasaulē ar arvien mazāku stabilitāti, mazāk pieturas punktiem tuvā apkārtnē, bet daudziem kārdinājumiem visapkārt. Visu paspēt ir arvien grūtāk, tādēļ

katrs cilvēks izveido sev prioritātes, uzvedības paraugus — kam palīdzēt vispirms, kura lūgumus un padomus ņemt vērā pirmām kārtām. Šie uzvedības pamati veidojas agrī, liela daļa jau pirms četrpadsmit gadu vecuma, tālāk attīstoties uz agrā bērnībā ieliktajiem pamatiem ģimenē un skolā, sociālajos tīklos, sadzīvē, ar kultūras un mākslas palīdzību. Rūpes par tikumu veidošanu strauji mainīgos apstākļos arvien vairāk jāuzņemas sabiedrībai, valstij, pašvaldībām. Augstskolām un zinātniekiem jābūt līderiem šajā vērtību, tikumu un pasaules uzskata veidošanas izmaiņu procesā.

Nevar gaidīt, ka, no ārpuses atnācis, kāds spēš un gribēs iedziļināties latviešu kultūras un sadzīves īpatnībās un meklēs atbildes mūsu vietā. Labākajā gadījumā no “ārpuses” varam sagaidīt dažus padomus par sadarbības iespējām, līdzdalību atsevišķu abpusēji interesantu uzdevumu risināšanā, sliktākajā — mūs izmantos par līdzekli svešu mērķu sasniegšanai. Sekmīgu savstarpējo sadarbību uz līdzvērtības pamatiem var cerēt izveidot tikai līdzvērtīgi partneri, līdzvērtīgi zināšanās un prasmēs. Latvijai, lai varētu pastāvēt Latvijas valsts un latviešu tauta, noteikti vajadzīgi zinoši, gudri, patriotiski cilvēki visās dzīves jomās, ne tikai ekonomikā un politikā, bet arī zinātnē, kultūrā, filozofijā, mākslā un izglītībā, un visās vietās, ne tikai Rīgā un attīstības centros, bet visās pašvaldībās, laukos un mazpilsētās. Jāturpina konsekventi un pārdomāti īstenot Satversmes preambulā deklarēto tikumības principu izmantošanu visā izglītības sistēmā⁷.

Augstākās izglītības un zinātnes galvenais uzdevums ir kopā ar kultūras un mākslas veidotājiem un virzītājiem atrast, sagatavot, ievirzīt un atbalstīt Latvijas patriotu veiksmīgu darbību Latvijas labā, Latvijas interesēs visos tautai svarīgajos, izšķirīgajos virzienos. Tas nozīmē:

- rūpes par patriotisma veidošanu,
- spējīgu, talantīgu jauniešu meklēšanu un atbalstīšanu,

- humanitāro zinātņu, filozofijas un mākslas iekļaušanu valsts stratēģisko uzdevumu risināšanā,
- sociālo, dabas un inženierzinātņu pūļu apvienošanu,
- visu Latvijas reģionu aptveršanu,
- plašas starptautiskas sadarbības organizēšanu uz Latvijas interešu pamata.

Jāizmanto visas globāli pieejamās zināšanas, visas cilvēces kultūras sasniegumi vietējai, lokālai, nacionālai saimniekošanai. Bez piesaistes savai zemei un savai valstij, bez vienotības un kopīgas, saskaņotas rīcības, jo sevišķi grūtību brīdī, izdzīvot nevar. Tomēr apvienošanās, pakļaušanās vienotiem noteikumiem samazina jaunu ceļu meklēšanas un attīstības iespējas, grūtību pārvarēšanas, jaunu līdzekļu meklēšanas efektivitāti.

Ir divi galvenie varas monopolizācijas, diktatūras, pakļaušanās vienotai gribai nevēlamo seku pārvarēšanas veidi:

- 1) iekšējais — nodrošināt mazākumam, “citādi domājošiem”, iespēju paust savus viedokļus un uzskatus, apstrīdot vadoni, tradīcijas, vairākuma viedokli, un
- 2) ārējais — tiesības un iespējas “citādi domājošiem” iet savu ceļu neatkarīgi, veidot savu, citādāku risinājumu.

Pirmais ceļš ir mazāk resursus prasošs un nodrošina pakāpenisku attīstību, lēnāku, bet “nesāpīgāku” mazākuma viedokļa izplatīšanos, evolucionāru attīstību. Šis ceļš ir raksturīgs zinātnei un izglītībai, akadēmiskajai videi. Otrais ceļš, “revolucionārais”, vairāk tiek izmantots tautsaimniecībā un dažādās pārvaldes struktūrās, kur jauns risinājums visbiežāk nozīmē arī jaunas organizācijas veidošanu vai vismaz būtisku reorganizāciju esošajā. Jaunie risinājumi bieži noved pie bankrotiem, iepriekšējo struktūru nojaukšanas, prasa ieguldījumus (kredītu, ārējas investīcijas) jaunā risinājuma veidošanai.

Latvijai kā ekonomiski samērā vājai valstij ar relatīvi nelielu iekšējā tirgus attīstību tai

nepieciešamos ieguldījumus jāveido pārsvarā zināšanu, ideju pasaulē, izmantojot akadēmiskajai videi raksturīgos evolucionāros, uz personīgu izcilību vērstos ceļus.

Rūpnieciskās ražošanas attīstība pasaulē ved uz globalizāciju, uz lielo kompāniju pārsvaru. Bagātie kļūst vēl bagātāki, izmantojot uzvarai pār konkurentiem gan savus lielos resursus, gan savu valstu likumīgu un dažreiz arī tikai daļēji likumīgu atbalstu. Tagad metodes nav tik brutālas kā 19. gadsimtā un agrāk, bet lielo valstu un globālo kompāniju iespējas uzspiest savu gribu pat palielinās.

Vide, kurā Latvija var gūt panākumus, ir akadēmiskā, uz sadarbību orientētā zinātnes un mākslas pasaule. Aktīvi iesaistoties pasaules zinātnē, mākslā, izglītībā, mēs gūsim pieeju jaunākajiem risinājumiem arī ražošanā, gūsim iespēju piedalīties jaunu tehnoloģiju radīšanā un izmantošanā. Uzvarēt tiešā konkurencē globalizētajā “brīvajā” tirgū Latvijai praktiski nav izredžu.

Jāmeklē kontakti ar visas pasaules zinātniekiem, māksliniekiem, ar pasaules universitātēm un zinātnes centriem. Valstij ir maksimāli jāpalīdz veidot šos zinātniskos un akadēmiskos kontaktus, sadarbību ar starptautiskām organizācijām, jāpalīdz izpildīt dalības noteikumus, tai skaitā organizēt komandējumus un maksāt biedru naudas. Jācenšas piedalīties inovācijās, veidot sadarbību tehnoloģiju un mākslas darbu radīšanā.

Kvalitāte

Kvalitāte ir jēdziens, kuru izmanto ļoti plaši, sevišķi formulējot mērķus un stratēģiju.

Izpratne par kvalitātes būtību bieži ir pavirša. Kvalitātes jēdziens izglītībā parasti tiek izmantots kā kaut kas vienkāršs, pats par sevi saprotams. Faktiski definīcijas ir ļoti dažādas, savstarpēji papildinošas un pat izslēdzošas, tādēļ bez skaidras definīcijas kvalitātes jēdziena izmantošana ir problemātiska un pat bezjēdzīga gan izglītībā, gan citās jomās.

Dažādas kvalitātes izpratnes un definīcijas var sadalīt divos galvenajos virzienos — iekšējā un ārējā, kuros var izmantot subjektīvus un objektīvus kritērijus. Kvalitātes vērtēšanai var izmantot četras galvenās kritēriju grupas, katru no kurām pārstāv biežāk lietotā kvalitātes definīcija. Definīcijas īsi apkopotas 1. tabulā.

- 1) Subjektīvi iekšēji kvalitātes kritēriji, pirmām kārtām ir atbilstība mērķim. Subjekta (organizācijas, iestādes, uzņēmuma) izvēlētie mērķi var būt ļoti dažādi, sākot no zināšanām un beidzot ar peļņu, tai skaitā:
 - iegūt un izmantot jaunas zināšanas;
 - iespēja īstenot pašrealizāciju, radošo darbību;
 - maksimizēt peļņu;
 - nodrošināt materiālo labklājību kādai grupai;
 - iegūt maksimālu daudzumu noteikta veida materiālu labumu.

Izglītībā visbiežāk izvēlas īsu definīciju — kvalitāte ir atbilstība mērķim, atstājot jautājumu par mērķi atklātu. Netiešā veidā vairāk tiek atbalstīta izpratne par kvalitāti kā zināšanu iegūšanas un izmantošanas iespēju maksimizēšanu, tomēr skaidras vienošanās nav.

1. tab.

Biežāk lietotie kvalitātes kritēriji

Apziņa Vide	Subjektīvs	Objektīvs
Iekšējais	Atbilstība mērķim	Standartu izpildīšana, kļūdu novēršana
Ārējais	Klientu apmierinātība	Izcilība

Augstākajā izglītībā visbiežāk ar kvalitāti saista četrus mērķus: demokrātiskas sabiedrības veidošana, personības attīstība, gatavošana darba tirgum, zināšanu vairošana.

- 2) Subjektīvi ārēji kvalitātes kritēriji ir klientu apmierinātība, pozitīvs patērētāju vērtējums, kuru var dažādi noteikt. Izglītībā tā varētu būt studentu, skolēnu un viņu vecāku apmierinātība, ja izglītība tiek aprakstīta kā pakalpojums, kas tomēr nav pilnībā pieņemami, jo studenti un arī skolēni kopā ar vecākiem ir aktīvi procesa dalībnieki, nevis tikai pasīvi pakalpojuma izmantotāji.
- 3) Objektīvi iekšēji kvalitātes kritēriji ir standartu izpildīšana, minimāls kļūdu skaits, sliekšņa sasniegšana. Šis prasību veids ir visvienkāršākais, viegli pielietojams, bet izglītībā un zinātnē maz efektīvs.
- 4) Objektīvi ārēji kvalitātes kritēriji ir izcilība, salīdzinoši ar citiem (kolēģiem, kaimiņiem) augstāki sasniegumi. Šis kritēriju tips bieži tiek lietots zinātnē, akadēmiskajā vidē, kurā grūti izmantot standartus zinātniskai vai mākslinieciskai radošai darbībai. Tomēr indikatori salīdzināšanai (publikāciju skaits, citējamība, popularitāte u.tml.) arī ir visai formāli, standartizēti un nekad neatklāj visu ainu.

Dažreiz standartus kombinē ar mērķiem, cenšoties veidot viegli kontrolējamus, bet nozīmīgus sabiedrībai, pārbaudāmus (ar testiem, anketām utt.) kritērijus par mērķu sasniegšanas pakāpi. Iespējami arī citi kombinēti kvalitātes noteikšanas paņēmieni. Galvenā problēma ir tā, ka kvalitātes jēdziens ir komplicēts un ļoti dažādi izmantojams, tādēļ nepietiek pateikt, ka izglītībai ir laba kvalitāte, vajag pateikt, ko ar to saprot.

Izglītība un zinātne ir lielā mērā autonomas, pašregulējošas institūcijas, tādēļ kvalitātes jēdzienam piemērotāki ir mazāk

formalizēti, elastīgāki kritēriji, tādi kā atbilstība mērķim un izcilība, bet ir jāsaprot mērķi un jāvienojas, kādus sasniegumus vērtēt kā izcilību. Bez šīs izpratnes kvalitātes jēdziens kļūst grūti izmantojams situācijas vērtēšanai un darbības, stratēģijas veidošanai, rada pārpratumus un nepareizus secinājumus.

Kvalitātes dimensijas

Kvalitātes jēdziena izmantošanas iespējas un problēmas var labāk izprast, salīdzinot ar citiem vērtējumu veidiem. Viens no populārākajiem ir tā saucamā SVID analīze — stipro un vājo pušu, iespēju un draudu analīze. Četri SVID (vai SWOT) analīzes punkti atbilst četrām kvalitātes definīciju grupām (sk. 2. tab.):

- objektīvi iekšējie kvalitātes kritēriji (standartu izpildīšana, kļūdu novēršana) un subjektīvi iekšējie kvalitātes kritēriji (vispirms jau atbilstība mērķim) saistās ar iekšējo stipro pušu (iekšējo rezervju, attīstības iespēju) un atbilstoši vājo pušu (plānu izpildīšanas iespēju, darbības atbilstības un darbības iekšējo traucējumu novēršanas) izvērtēšanu;
- subjektīvi ārējie kvalitātes kritēriji (klientu apmierinātība) vairāk saistās ar ārējo iespēju meklēšanu un objektīvi ārējie kvalitātes kritēriji (izcilība) saistās ar ārējo draudu (soda sankciju par standartu neievērošanu) novēršanu.

Saistība nav viennozīmīga, bet ļauj pilnīgāk izprast un pilnveidot visas izvērtējamās sistēmas kopējo darbību, ņemot vērā iekšējo un ārējo vidi, kontekstu. Otrajā tabulā ir atzīmēti arī vērtēšanai biežāk izmantotie iepriekš minētie četri augstākās izglītības mērķi.

Trešajā tabulā ir parādīta kvalitātes definīciju saistība ar informācijas un materiālo resursu iegūšanu un glabāšanu un ar Eiropas standartiem un vadlīnijām (ESG)⁸.

2. tab.
Kvalitātes kritēriji, mērķi un SVID

Apziņa/Vide	Subjektīvs	Objektīvs
Iekšējais	Atbilstība mērķim Demokrātijas attīstība (tikumība) Stiprās puses	Standartu izpildīšana, kļūdu novēršana Darba tirgus Vājās puses
Ārējais	Klientu apmierinātība Personības attīstība Iespējas	Izcilība Zināšanu vairošana Draudi

3. tab.
Augstākās izglītības kvalitātes vērtēšana (ESG), kvalitātes kritēriji, mērķi

Resursi / Apziņa Process / Vide	Informācija Subjektīvs	Materiālie resursi Objektīvs
Glabāšana Iekšējais	Mērķi 1.1. Kvalitātes nodrošināšanas politika Saturs 1.2. Programmu izstrāde un apstiprināšana Atbilstība mērķim Demokrātijas, tikumība	Dalībnieki Studenti 1.3. Studentcentrēta mācīšanās, mācīšana un novērtēšana; 1.4. Studentu imatrikulācija, studiju gaita, kvalifikāciju atzišana un sertifikācija, Docētāji 1.5. Mācībspēki un resursi (materiālie, informatīvie un finansiālie) 1.6. Mācību līdzekļi un atbalsts studentiem; 1.7. Informācijas vadība Standartu izpildīšana Darba tirgus
Iegūšana Ārējais	Pārvaldība un kvalitātes vadība 1.9. Programmu apsekošana un regulāra pārbaude; 1.10 Cikliska ārējā kvalitātes nodrošināšana Klientu apmierinātība Personības attīstība	Zinātne un inovācija 1.8. Sabiedrības informēšana Izcilība Zināšanu vairošana

Studiju programmas Latvijā

Latvijas izglītības sistēma kopumā un augstākā izglītība tai skaitā ir starp labākajām pasaulē. To pierāda gan mūsu studentu sekmīgā līdzdalība dažādās apmaiņas programmās, gan sekmīgās studijas un stažēšanās pasaules labākajās universitātēs un zinātnes centros, gan daudzu Latvijas zinātnieku un mākslinieku izcili sasniegumi. Sasniegt vēl lielāku izcilību, kas ir īpaši nozīmīgs uzdevums, traucē ļoti vājais atbalsts Latvijas zinātnē. Tādēļ augstskolu uzdevums ir nodrošināt studentiem labu izglītības pamatu un maksimāli izmantot sadarbību ar labākajiem ārzemju zinātnes, tehnoloģiju un mākslas centriem studiju nobeigumam maģistra un doktora līmenī. Labs pamats nozīmē valodu, matemātikas, IT un filozofijas studijas visiem, iekļaujot katram studiju virzienam atbilstošu specifiku, un studiju virziena teorētisko un filozofisko pamatu labu apgūšanu ar atsevišķiem ilustratīviem (parasti vismaz diviem) teorijas izmantošanas piemēriem. Studiju laikā, izmantojot apmaiņas programmas, sadraudzības līgumus un īslaicīgas iepazīšanās vizītes, jāorganizē dažādas iespējas praktiski katram studentam iepazīties ar pasaules labākajām augstskolām. Šo apmaiņu mērķim jābūt kultūras un sociālo kontaktu veidošanai un valodu apgūšanai, sagatavojot studentus zinātnisku un lietišķu kontaktu veidošanai un uzturēšanai visā pasaulē, pat ja zināšanu apgūšana nedaudz cieš.

Šādas relatīvi lētas studijas ieteicams organizēt visos Latvijas reģionos, kā to dara, piemēram, RTU savās filiālēs, organizējot bakalaura studijas galvenokārt pirmajos studiju posmos. Augstskolas un filiāles reģionos nodrošina savu speciālistu ("savējo") piesaistīšanu reģionam, patriotisma uzturēšanu.

Līdzīgu studiju programmu un nelielu augstskolu vai filiāļu liels skaits un dublēšanās ir nepieciešama, lai nodrošinātu savu, Latvijai vajadzīgu un piesaistītu speciālistu gatavošanu visos virzienos un visos reģionos. Studiju programmām ir vēlams un iespējams

dot katrai savu specifisku ievirzi (ar atsevišķiem speckursiem un pētījumiem, kontaktējoties ar vietējiem izciliem cilvēkiem, uzņēmējiem, organizācijām, ar izcilu zinātnieku iesaistīšanu), saskaņojot un koordinējot starp augstskolām piedāvājumu un pārvēršot konkurenci par sadarbību.

Maģistra un doktora līmeņa studijas (Eiropas kvalifikāciju ietvarstruktūras (EKI) 7. un 8. līmenis) prasa specializāciju un nozīmīgus ieguldījumus atbilstošas pētnieciskās bāzes veidošanai un uzturēšanai, jo bez modernas zinātnes nav iespējama laba augstākā izglītība. Latvijā var izveidot vajadzīgās zinātniskās skolas tikai dažos virzienos. Bakalaura līmenim varētu pietikt ar izcilu zinātnieku atsevišķiem semināriem, meistarklasēm utt., bet tālākiem līmeņiem nepieciešami nopietni zinātniski pētījumi un/vai mākslinieciski sasniegumi, tieši saistīti ar studijām.

Privātā iniciatīva

Augstākās izglītības pamatu jāveido valsts un pašvaldību kopā radītam un saskaņotam augstskolu, koledžu un to filiāļu tīklam ar nodrošinātu pieejamību bakalaura līmeņa izglītībai (EKI 5. un 6. līmenis) latviešu valodā visiem Latvijas iedzīvotājiem.

Privātā augstākā izglītība kalpo diviem galvenajiem uzdevumiem:

- 1) ātra jaunāko tehnoloģisko, zinātnisko un māksliniecisko sasniegumu integrēšana studiju procesā tiešā mijiedarbībā ar tautsaimniecību un kultūru;
- 2) papildu iespēju piedāvājums (valodu dažādība, tehniskie palīgīdzekļi, studiju vides dažādošana, ieskaitot speciālas ekskursijas (ieskaitot eksotiskas, uz interesantām valstīm, muzejiem, izstādēm utt.), studiju vizītes utt.) par papildu samaksu, individuālas komunikācijas, personisku konsultāciju un atbalsta piedāvājums, iesaistīšana pētījumos ar slavenu zinātnieku līdzdalību (elitāra apmācība),

augstāks komforta līmenis, iespēja tikties ar ievērojamiem zinātniekiem un/ vai māksliniekiem.

Privātā iniciatīva var ātri reaģēt uz straujām tehnoloģiju izmaiņām, uzņemties risku, ātri pielāgot studiju procesu ārējiem apstākļiem bez plašākas apspriešanas ar sabiedrību, kas prasītu laiku un kavētu jaunu tehnoloģiju izmantošanu. Privātā augstākā izglītība var efektīvi sadarboties ar uzņēmējdarbību, veicot kopējus ieguldījumus, slēdzot līgumus par uzņēmumu investīcijām augstākajā izglītībā.

Privātajai augstākajai izglītībai sevišķi lielas iespējas ir sociālajās zinātnēs vispirms jau dažādu virzienu un līmeņu vadītāju sagatavošanā, jo šeit ir zemākas prasības vienveidības, standartizācijas nodrošināšanai. Ir iespējas izmantot uzņēmumu ieinteresētību un vienoties par studiju izdevumu segšanu tieši no uzņēmuma līdzekļiem apmaiņā pret studenta saistībām strādāt konkrētā uzņēmuma labā.

Medicīnā un inženierzinātnēs, tai skaitā arhitektūrā, ir mazākas iespējas studiju daudzveidībai, jo jānodrošina noteikts zināšanu, prasmju un attieksmju kopums, kurš ir apstiprināts starptautiskajos un nacionālajos normatīvajos aktos atbilstošām kvalifikācijām pirmām kārtām reglamentēto profesiju gadījumā.

Kopumā privāto augstākās izglītības iestāžu piedāvājumu studēt par augstāku samaksu nekā vidēji valstī būtu jāatbalsta, izmantojot papildu iespējas un pakalpojumus. Studiju programmu un augstskolu skaita palielināšanās augstas studiju maksas sektorā nav jāierobežo, tomēr jāseko visu prasību (kvalitātes, sadzīves apstākļu u.tml.) izpildei.

Stipri uzmanīgāk jāizturas pret zemas studiju maksas piedāvājumiem privātajā augstākajā izglītībā. Jābūt valsts, sabiedrības pārstāvju (nevalstisko organizāciju) un pašu studējošo rūpīgai pārbaudei, kontrolei par plānoto rezultātu sasniegšanu. Mazu, lētu studiju programmu un augstskolu darbība jāierobežo un nepārtraukti jākontrolē.

Augstskolu un studiju programmu skaits Latvijā

Bieži apspriesta populistiska prasība ir augstskolu un studiju programmu skaita samazināšana, apvienošana, lielu augstskolu un studiju programmu veidošana, studiju programmu apvienošana studiju virzienos. Šīs prasības ir nepārdomātas, nav pamatotas ar studiju procesa izpēti, balstās uz vispāriem populistiskiem lozungiem par ierēdņu un valsts pārvaldes parazitisko raksturu un uz ticību brīvā tirgus visvarenībai.

Trīs galvenie augstskolas kā studiju atbalsta organizācijas uzdevumi ir:

- 1) sadarbības, komunikācijas un diskusiju starp visiem studiju procesā iesaistītajiem (studentiem, docētājiem, administrāciju, palīgpersonālu utt.) organizēšana un vadīšana;
- 2) ar studijām saistītas pētniecības nodrošināšana un atbalstīšana;
- 3) infrastruktūras (telpu, sakaru, informācijas avotu utt.) nodrošināšana.

Šos uzdevumus tehniski pietiekami labi var izpildīt arī neliela organizācija, izmantojot dažāda veida ārpalpojumu (grāmatveidība, informāciju tehnoloģija, loģistika utt.). Var rasties divu veidu problēmas:

- a) nepietiekams iesaistīto skaits, lai sadarbība un diskusijas nodrošinātu vienkāršu daudzveidību un demokrātijas principu īstenošanu;
- b) ierobežotas iespējas manevrēt ar resursiem, ieguldīt pietiekami lielus līdzekļus kādā perspektīvā, jaunā attīstības virzienā.

Abas šīs problēmas var viegli atrisināt, ja izdodas izveidot labu sadarbību starp augstskolām Latvijā un starptautiski. Ja augstskolas vienojas par pētniecības un studiju koordinēšanu, viegli var sacensību, konkurenci līdzīgos virzienos pārvērst par savstarpēju palīdzību un sadarbību. Ļoti būtisks šeit ir valsts, pašvaldību un visas sabiedrības atbalsts. Svarīgi ir uzsvērt, ka augstākās izglītības četri galvenie uzdevumi (demokrātiskas

sabiedrības veidošana; personības attīstības un pašrealizācijas iespēju nodrošināšana; darba tirgus prasību nodrošināšana; zināšanu iegūšana un izplatīšana) ir visas sabiedrības pastāvēšanas un attīstības pamats. Tas nav vienkāršs pakalpojums, bet gan sabiedrības eksistences nepieciešama sastāvdaļa, augstākā izglītība ir sabiedriska labums un sabiedrības atbildība. Arī citas institūcijas (ģimene, kultūra, izglītības sistēmas citas daļas) iesaistās, bet augstākās izglītības nozīme strauji aug un kļūst noteicošā valsts un tautas pastāvēšanai.

Pilnvērtīga augstākā izglītība nav iespējama bez zinātnes un mākslas, tādēļ valsts svarīgākais, līdz šim neizpildītais uzdevums augstākajā izglītībā ir ar to saistītās zinātnes un mākslas pietiekama finansiāla un organizatoriska atbalstīšana.

Valsts izveidotais kopējo studiju programmu īstenošanas regulējums ir viena no labām iespējām organizēt sadarbību nacionāli un starptautiski. Arvien plašākas ir iespējas izmantot tālmācību, sadarboties virtuālajā vidē (videokonferences, sociālie tīkli, informācijas apmaiņa internetā utt.), organizēt filiāles, izmantot iepriekšējās, tai skaitā neformālās, pieredzes atziņas mehānismus. Rezultātā nav reālas vajadzības veidot lielas organizācijas, bet ir iespēja un vajadzība intensificēt sadarbību visos iespējamajos veidos, uz ko jāvirza pamataktivitātes izglītības pilnveidošanā.

Vajadzīgas nevis kārtējās nepārdomātās, birokrātiskās reformas ar apvienošanu, slēgšanu, jaunu, jau ilgajā radīšanas ceļā novecot paspējušu standartu taisīšanu un sodiem par standartu nepildīšanu, bet gan uzticība augstskolām, palīdzība nepārtrauktu, evolucionāru uzlabojumu procesā, starptautiskas un nacionālas sadarbības veidošanā, augstskolām vajadzīgās autonomijas palielināšana, nodrošinot atbildību un atklātību augstskolu darbībā. Vajadzīgas iespējas sabiedrībai sekot augstskolu darbībai un kopīgi apspriest uzdevumu risināšanas ceļus, nevis

jaunas birokrātiskas kontroles formas, kuras, palielinot organizāciju izmērus, aug straujāk nekā viss pārējais.

Pašlaik Augstskolu likumā⁹ ir noteiktas minimālās prasības augstskolu lielumam:

Augstskolu likuma 8. pants: "(6) Augstskolu dibinot, jāievēro šādi noteikumi:

1) augstskola īsteno vismaz piecas studiju programmas, un to īstenošanā iesaistīsies vismaz 30 (teoloģijas nozares augstskolā — vismaz 10) personas ar zinātņu doktora grādu" [...].

Augstskolu likuma 55. pants: (2) "... Akadēmiskās studiju programmas (bakalaura, maģistra un doktora studiju programmas), kuras paredzētas mazāk nekā 250 pilna laika studējošajiem, var tikt īstenotas un šo programmu obligātās un ierobežotās izvēles daļas īstenošanā var piedalīties mazāk nekā pieci augstskolas profesori un asociētie profesori, ja saņemts attiecīgs Augstākās izglītības padomes atzinums."

Galvenais šajās prasībās ir minimāli nepieciešamais profesoru un zinātņu doktoru skaits (vismaz pieci), jo tas ir kodols, ap kuru veidojas augstskolas mācību, zinātniskais un radošais darbs. Ja kodols ir spēcīgs, kvalificēts, saņem atbalstu un spēj aktīvi un mērķtiecīgi darboties, pārējie uzdevumi risinās, veidojot plašu akadēmisku, zinātnisku un radošu sadarbību ar visdažādāko līdzekļu palīdzību. Studentu un studiju programmu skaits var būt arī mazāks, ja izdodas izveidot pietiekamus resursus (piemēram, Latvijas Kultūras akadēmijā un Latvijas Mākslas akadēmijā ir tikai pa trim studiju programmām katrā (bakalaura, maģistra, doktora)). Apvienošanās lielākos saimnieciskos konglomerātos nepavisam nav obligāta un Latvijas apstākļos var būt pat traucējoša.

Koledžas perspektīvā ir jāapvieno ar augstskolām un/vai zinātniskiem institūtiem, lai nodrošinātu šajā augstākās izglītības sistēmas daļā pietiekamu saistību ar zinātnisko un radošo darbu. Latvijā šis process aktīvi notiek. Daļa koledžu (vismaz septiņas) ir kļu-

vušas par augstskolu struktūrvienībām, daļa izveidojušas ciešus sakarus ar augstskolām. Jānodrošina visu koledžu un, pēc iespējas ātrāk, arī visu profesionālās izglītības mācību iestāžu akadēmiskā sadarbība ar augstskolām, veidojot organizatorisko un juridisko pusi pakāpeniski, atbilstoši iespējām.

Izglītības attīstība

Nepietiekami izmantota iespēja ir regulāra augstākās izglītības kvalitātes vērtēšana, bez kuras faktiski nevar iztikt, bet kuru var dažādi veidot. Latvijas augstākās izglītības kvalitātes vērtēšanā maksimāli jāiesaista gan izcili ārzemju, gan labākie Latvijas eksperti. Uzsvāru augstskolu vērtēšanas procesā jāliek uz sadarbību, konsultācijām, attīstības ceļu meklēšanu. Augstākās izglītības kvalitātes vērtēšanas noteikumiem jādod iespēja ekspertiem brīvi rīkoties, veidojot dialogus, veicinot jaunus ceļus, jaunus risinājumus. Pašreizējā vērtēšanas sistēma gan ārzemēs, gan Latvijā kļūst stipri formalizēta, ierobežota ar daudziem valdības noteikumiem. Jaunākie augstskolu akreditācijas noteikumu grozījumi situāciju Latvijā nedaudz uzlabo, bet daudzas problēmas paliek.

Valstij jānodrošina sabiedrības kontrole pār procesiem augstskolās, iesaistot atklātā vērtēšanas un lēmumu par kvalitāti pieņemšanas apspriešanās visus ieinteresētos: studentus, arodbiedrības, profesionālās organizācijas un darba devējus. Būtisku ieguldījumu var dot augstskolu informācija par sevi (pašnovērtējuma ziņojumi, zinātnisko pētījumu rezultātu populārs izklāsts, māksliniecisko un radošo sasniegumu popularizēšana, publikācijas, konferences utt.), augstskolu sniegtās informācijas salīdzināšana ar visu augstskolas vērtēšanā iesaistīto ekspertu domām, ieteikumiem, secinājumiem. Turklāt ekspertu ieteikumi jāizmanto kritiski, kā viens no iespējamiem risinājumiem. Eksperti ir pieredzējuši kolēģi, bet ne visu var dažu dienu laikā atrast un izpētīt. Ieteikums ir tikai viens, no ārpuses ieraudzīts, variants.

Risinājumi problēmai, kuru eksperti parasti ierauga ātri, var būt arī citi, ne tikai ekspertu atrastie. Augstskolas pašas var atrast risinājumus, kuri vietējiem apstākļiem vairāk piemēroti, tādēļ galvenais ir izmantot ekspertus problēmu un jaunu ceļu kopīgai meklēšanai, neuzskatot ekspertu ieteikumus par patiesību pēdējā instancē.

Būtiska ir iespēja visiem ieinteresētajiem (studentiem, docētājiem, tai skaitā no citām augstskolām, darba devējiem, arodbiedrībām utt.) iepazīties gan ar augstskolas pašas sniegtajām ziņām par sevi, gan ar ekspertu sniegto šo ziņu izvērtējumu. Vērtīgs šeit ir katra eksperta individuālais viedoklis, jo neskaistros gadījumos, kad uzskati atšķiras, vajadzīga daudzpusīga diskusija. Šāda viedokļu daudzveidības nepieciešamība ir daudzkārt pierādījusies zinātnes vēsturē un ir pazīstama kā paradigmu vai "lielo patiesību" savstarpēja papildināmība, Nilsa Bora (*Niels Bohr*) "komplementaritātes princips"¹⁰, kurš skaisti un aizraujoši aprakstīts Edgara Imanta Siliņa eseju krājumā "Lielo patiesību meklējumi"¹¹.

Līdzīga pieeja nepieciešama, vienkāršojot normatīvo aktu sistēmu. Jāaizvieto sīkmanīga birokrātiska kontrole ar sabiedrisku apspriešanu, iesaistot ekspertus. Standartus jāvienkāršo un, kur tas iespējams, jānomaina ar ekspertu un sabiedrības pārstāvju iesaistīšanu studiju procesa izvērtēšanā. Viens no piemēriem ir profesiju standarti, no kuriem būtu jāatsakās. Reglamentētajām profesijām jālieto starptautiski izveidotie standarti, bet pārējo kvalifikāciju piešķiršanas prasības augstskolām jāaskaņo ar ieinteresētajām pusēm, līdzīgi kā to dara Nozaru ekspertu padomes profesionālajā izglītībā.

Zinātnes uzdevumi valsts attīstībā

Pašrealizācijas un transcendences vajadzība atrodas A. Maslova cilvēka vajadzību "piramīdas" augšā¹². Īstenot šo vajadzību ir viens no būtiskiem zinātnes vispār, bet jo sevišķi fundamentālās zinātnes uzdevumiem, kuru tā spēj veikt kopā ar mākslu un filozofiju.

Veidojot zinātnes stratēģiju, nepieciešams ņemt vērā zinātnes lomu visu cilvēka vajadzību apmierināšanā, bet konkrētā sabiedrības pieeja zinātnes atbalstam jāveido saistībā ar veicamajiem uzdevumiem.

Par fundamentālo jeb akadēmisko zinātņi, kas reti dod tūlītēju materiālu ieguvumu darba ražīguma pieauguma formā, noteikti jā rūpējas valstij un visai sabiedrībai, turpretī lietišķo pētījumu būtisku daļu finansē ražotāji. Fundamentālā zinātne ir vērsta uz nākotni, gatavo lietišķo pētījumu sasniegumus, nodrošina kvalificētu ekspertu klātbūtni un jaunu metodiku izveidošanu, rada pamatu augstākās izglītības normālai funkcionēšanai un dod iespēju apmierināt vienu no galvenajām cilvēka pamatvajadzībām — vajadzību pēc pašrealizācijas. Pašrealizācijas un transcendentences vajadzību apmierināšana ļauj atrast savu identitāti, dod pamatu dzīves jēgas izpratnei, patriotismam, tautas un valsts pastāvēšanai. Lai fundamentālā zinātne pildītu šo sava uzdevuma daļu, nepieciešams ar zinātnes sasniegumiem iepazīstināt sabiedrību. Zinātnes popularizācijas nozīmi valsts un sabiedrība joprojām novērtē par zemu un nesniedz pietiekamu atbalstu nespeciālistu iepazīstināšanai ar fundamentālo zinātņi un tās sasniegumiem.

Fundamentālos, uz nākotni vērstos uzdevumus un to risināšanu jāatdala no lietišķajiem, šodienas uzdevumiem. Tas ir svarīgi, apskatot ne tikai klasiskās zinātnes, vispirms jau dabas un sociālās, bet arī citas intelektuālo aktivitāšu sfēras — mākslu un filozofiju kopā ar kultūru un politiku. Fizikas fundamentālos sasniegumus pārvērš sabiedrībai derīgās tehnoloģijās dažādas inženierzinātņu nozares. Līdzīgs uzdevumu sadalījums starp fundamentāliem jaunu ceļu meklējumiem, kuros piedalās neliels skaits radošu personību, speciālistu, un viņu atradumu izmantošanu visas sabiedrības vajadzību apmierināšanai vajadzīgs arī mākslā, filozofijā un humanitārajās zinātnēs, obligāti vēsturē. Tomēr atšķirībā no dabas zinātnēm valstij

un sabiedrībai ir jāatbalsta mākslas, filozofijas un humanitāro zinātņu pielietojums. Ja mēģina iztikt ar tikai no "patērētājiem" iegūtajiem resursiem, komercializējot mākslu un ideoloģiju, sākas sabiedrības degradācija, orientējoties uz primitīvākajiem instinktiem un apziņas fragmentāciju, iznīcinot sadarbību, vienotību, orientāciju uz ilgtspēju.

Filozofijas galvenais uzdevums ir apkopot dažādu zinātņu sasniegumus konkrētos, cilvēka uztverei piemērotos un citam citu papildinošos, nepretrunīgos modeļos. Šo modeļu kopai jāveido vienots, pašsaskaņots pasaules uzskats par pasaules, sabiedrības un cilvēka būtību un darbību, ieskaitot pagātnes izpratni un nākotnes prognozes. Visi modeļi ir aptuveni divu galveno iemeslu dēļ:

- 1) filozofijas veidotie modeļi (tāpat kā praktiski visi pašreizējie konkrēto zinātņu modeļi) ir domāti cilvēka uztverei, tādēļ to sarežģītībai jābūt ierobežotai (pietiekami vienkāršai, lai cilvēka psihe spētu modeli aptvert un saprast, vismaz principā);
- 2) jebkuru mērījumu precizitāte ir galīga, jo bezgalīgi laikā vai telpā objekti (bezgalīgi mazi un bezgalīgi lieli) nav pieejami izpētei mums pieejamās mijiedarbībās, kuras ir galīgas laikā un telpā. (Ekstrapolācija uz bezgalību nav pārbaudāma ar mūsu galīgo pieredzi un iziet ārpus zinātnes kompetences (pārejot ticības problemātikā).)

Cilvēkam uztveramo un saprotamo modeļu sarežģītības ierobežojumi neļauj aprakstīt reāli eksistējošo mijiedarbību kopu ar vienu universālu modeli (citiem vārdiem — redukcionisms nav iespējams), tādēļ jāizmanto daudzu, citam citu papildinošu modeļu kops. Dažādo modeļu apvienošana papildinās kopās, vienotas, nepretrunīgas sistēmas veidošana ir fundamentālās filozofijas galvenais uzdevums. Faktiski šis vienotas sistēmas veidošanas uzdevums nekad nevar tikt atrisināts pilnībā iepriekš minēto divu iemeslu dēļ:

- ierobežotās, cilvēka uztverei pieejamās sarežģītības un
- galīgās, ierobežotās mērījumu precizitātes dēļ.

Rezultātā daudzu paralēlu, alternatīvu modeļu kopu, alternatīvu filozofisko sistēmu eksistence ir nenovēršama.

Tomēr filozofijai ir arī otrs, ne mazāk svarīgs uzdevums — paziņot sabiedrībai par rezultātu, par izveidoto pasaules uzskatu, ļaut katram iepazīties ar modeļiem, kuri apraksta un izskaidro tagadni, pagātņi un nākotni. Šo uzdevumu filozofijai jārisina kopā ar mākslu un politiku. Pielietojamā māksla un lietišķā filozofija veido sabiedrības ideoloģiju sabiedrības uzdevumā. Uzdevumu filozofijai radīt ideoloģiju jāformulē politiķiem kā sabiedrības “pasūtījumu”.

Valsts un sabiedrības ilgtspējīgas attīstības pamatu veido vispārējie tiesību principi¹³. Šie principi ir pamats valsts funkcionēšanai un visai tiesiskas valsts tiesību sistēmai. Risinot konfliktus un meklējot atbildes uz konkrētiem jautājumiem, vispārējie tiesību principi, kuriem ir visaugstākā prioritāte, atšķirībā no likumiem konstitūcijas un citiem zemākas prioritātes normatīvajiem aktiem, jāizmanto visi kopā, sverot un balansējot.

Līdzīgi juristiem, arī politiķiem savas darbības pamatā jāliek tie paši vispārējie tiesību principi, sverot un balansējot principus konkrētu problēmu atrisināšanai. Dažādās iespējas sabalansēt vispārējos tiesību principus rada iespējas veidot dažādas politiskās sistēmas. Katrai politiskajai sistēmai tās stabilitātes nodrošināšanai jāveido atbilstoša ideoloģija, kura skaidro un pamato izvēlēto svēršanas un balansēšanas rezultātu. Galvenie vispārējie tiesību principi demokrātiskajai valstij ir pieci¹⁴:

- demokrātiska iekārta;
- tiesiska valsts;
- sociāli atbildīga valsts;
- nacionāla valsts;
- privātautonomija.

Visiem šiem principiem piemīt samērīga un ilgtspējas dimensijas, kuras arī tiek pievienotas vispārējiem tiesību principiem.

Politiķi var dažādi sabalansēt septiņus vispārējos tiesību principus un ar tiem saistītos sabiedrības un pasaules uzbūves modeļus, izveidojot konkrētus integrētus piedāvājumus kā partiju programmas. Filozofu uzdevums ir radīt izejas materiālu politiķiem dažādu pasaules modeļu, dažādu uzskatu variantu veidā, kurus izmantojot politiķi var būvēt konkrētas programmas un izveidot ideoloģijas. Liberāļi var uzsvert privātautonomijas principu, sociālisti — sociāli atbildīgas valsts principu, konservatori — tiesiskas valsts principu, nacionālisti — nacionālas valsts principu utt. Tālāk ar izveidoto integrēto pasaules modeļa variantu, citiem vārdiem, ar radīto ideoloģiju, jāiepazīstina sabiedrība un jāpārlicina sekot attiecīgajam variantam. Izšķirošā loma šeit ir mākslai, vispirms jau tiem mākslas virzieniem, ar kuriem saskaras daudzi cilvēki, kā, piemēram, kino, teātris, literatūra. No humanitārajām zinātnēm vislielākā loma ir vēsturei, kura spēj no milzīgā objektīvo datu klāsta atlasīt un popularizēt konkrēto ideoloģiju atbalstošo daļu, noklusējot vai noniecinot faktus un interpretācijas, kuras liktu vispārējo tiesību principu balansēšanu vērst citā virzienā.

Ideoloģiju veidošanai potenciāli noderīgu modeļu un resursu meklēšana un veidošana ir fundamentālās mākslas, filozofijas un humanitāro zinātņu uzdevums. Politiķu uzdevums ir no šī materiāla, sadarbojoties ar tā veidotājiem un pārzinātājiem, veidot, uzlabot un pilnveidot dažādas ideoloģijas, ieskaitot valstij un sabiedrībai svarīgāko ideoloģijas sastāvdaļu — morāli.

Tālāk politiķu izvēlēto un sabiedrības atbalstīto ideoloģiju ir jāpārvērš visai sabiedrībai uztveramā veidā ar lietišķās mākslas un filozofijas un pielietojamo humanitāro zinātņu palīdzību. Ņemot vērā sabiedrības nevienmērīgumu, arī ideoloģijas skaidrojumiem un

izplatīšanas formām jābūt dažādām, katrai sabiedrības grupai piemērotām.

Reti, drīzāk kā izņēmums, politiķi var būt arī izcili filozofi, mākslinieki, zinātnieki — ideoloģijām vajadzīgo resursu radītāji un/vai izveidoto ideoloģiju izplatītāji. Veiksmīgai valsts un sabiedrības pastāvēšanai nepieciešama sadarbība starp trim galvenajām grupām, kuras nepieciešamas sabiedrības vadīšanai:

- fundamentālās zinātnes mākslas un filozofijas pārstāvji, kuri veido resursus, datu un modeļu kopas ideoloģiju radīšanai (gudrie);
- politiķi, kuri, apvienojoties politikajās partijās un balstoties uz vispārējiem tiesību principiem un fundamentālo meklējumu rezultātiem, veido, izplata un izmanto konkrētus, sabalansētus pasaules un sabiedrības eksistences un attīstības modeļus (vadoņi);
- lietišķās mākslas un filozofijas un pielietojamo humanitāro zinātņu pārstāvji, kuri ar atbilstošu nevalstisko un profesionālo organizāciju palīdzību veido dažādām sabiedrības grupām piemērotus modeļus un to izplatīšanas līdzekļus ideoloģijas kā objektīvas (ārējas cilvēkam) saskaņotu modeļu kopas pārvēršanai par iekšēju subjektīvu pasaules uzskatu, pārliecību (skolotāji).

Tautsaimniecības veiksmīgai attīstībai līdzīgi vajadzīgas trīs saistītas grupas:

- fundamentālās zinātnes nozares, pirmkārt, fizika, ķīmija un bioloģija, kuras meklē jaunus modeļus, faktus un teorijas (pētnieki);
- ražošanas organizatori, kuri uztur un pilnveido esošo ražošanu un meklē jaunas iespējas, veido inovācijas, tehnoloģijas, ražošanas sistēmas (uzņēmēji);
- inženieri, lietišķo zinātņu pārstāvji, kuri atbilstoši uzņēmēju iecerēm reali-

zē ražošanu, pilnveido un maina tehnoloģijas, ievieš inovācijas (meistari).

Analoģija starp politiku un tautsaimniecību trīs galveno iesaistīto grupu darbībā valsts pārvaldē (gudrie, vadoņi, skolotāji) un ražošanā (pētnieki, uzņēmēji, meistari) ir visai nosacīta. Jāuzsver divas būtiskas atšķirības:

- 1) politikā visām trim iesaistītajām grupām jāsaņem būtisks, darbībai pietiekams valsts un/vai sabiedrības atbalsts, bet ražošanā atbalsts ir obligāts tikai pirmajai, fundamentālās zinātnes grupai.
- 2) par politikas veidošanā iesaistītajām visām trim grupām sabiedrībai jāsaņem pilna informācija un jānodrošina iespējas piedalīties.

Abos gadījumos, gan politikā, gan tautsaimniecībā, ilgtspējīga attīstība ir iespējama, tikai nodrošinot sabalansētu visu trīs iesaistīto grupu sadarbību, kas nozīmē nepieciešamību politiķiem aktīvi iesaistīties humanitāro zinātņu, filozofijas un mākslas rezultātu radīšanā un izmantošanā, veidojot efektīvu politisko partiju, zinātnieku, nevalstisko, profesionālo un radošo organizāciju sadarbību. Izveidot un izplatīt ideoloģiju, kura dod atbildi uz jautājumu par dzīves jēgu, ļauj apmierināt pašrealizācijas un transcendences vajadzību, politiķi var tikai kopā ar filozofiem un māksliniekiem. Īslaicīgi palīdzību var sniegt reliģija, bet jebkura reliģiska ticība ir konservatīva, pārmaiņas un attīstību bremsējoša, tādēļ ilgtermiņā ideoloģija jāveido uz zinātnes pamata. Satversmē pieminētās kristīgās vērtības var un vajag pamatot bez kristīgās ticības un bībeles dieva autoritātes izmantošanas.

Secinājumi

1. Augstāko izglītību jāuzlabo pakāpeniski, nepārtrauktā attīstības procesā (bez krāsām reformām), pilnveidojot sadarbību starp zinātniekiem, filozofiem, māksliniekiem un politiķiem.
2. Būtiski jāpalielina valsts (arī pašvaldību un uzņēmumu) atbalsts zinātnē, mākslai

- un filozofijai. Beidzot jāsāk pildīt likumu prasības par valsts finansējuma pakāpenisku palielināšanu augstākajai izglītībai un zinātnei (augstākās izglītības finansējuma ikgadēju palielināšanu par 0,25% no IKP (saskaņā ar Augstskolu likuma 78. pantu) un zinātnes — par 0,15% no IKP (saskaņā ar Zinātniskās darbības likuma 33. pantu)).
3. Augstskolu un studiju programmu Latvijā nav par daudz. Apvienošana, ja tā nav saistīta ar zinātniskā un studiju darba pārveidošanu, iesaistot nozīmīgus jaunus resursus, metodes un tehnoloģijas, pati prasa resursus un palielina birokrātiskās prasības, būtiski nemainot studiju procesu un rezultātu. Bez jauniem papildu resursiem apvienošana tikai pasliktinās stāvokli. Ir vajadzīgs atbalsts plašai akadēmiskajai sadarbībai, uzticībai augstskolām un, atbilstoši, augstskolu darbības atklātības palielināšana, tai skaitā atbilstoši veidojot atklātību augstākās izglītības vērtēšanā.
 4. Ņemot vērā politiku attieksmi pret augstāko izglītību, jāorientējas uz samērā lēto studiju sākuma posma (bakalaura studiju) īstenošanu Latvijā, maģistra un doktora līmeņa studijām meklējot sadarbības partnerus (universitātes, zinātnes un tehnoloģiju centrus) ārvalstīs. Liekot uzsvāru uz valodām, matemātiku, universālajām prasmēm un patriotisma veidošanu, jāgatavo Latvijas studenti iespējām iesaistīties dažādos jaunos zinātnes un tehnoloģiju virzienos visā pasaulē, bet jācenšas nodrošināt Latvijā studējošo (arī tagadējo un nākotnes zinātnieku, mākslinieku, speciālistu) sakarus ar Latviju.
 5. Jāsamazina augstākās izglītības birokrātiskais slogs, ierobežojot normatīvo aktu un standartu daudzumu un nomainot formālu, birokrātisku prasību izpildes kontroli ar atklātām diskusijām, iesaistot visus ieinteresētos.

Avoti un piezīmes

- ¹ Dzelme J. u.c. Augstākās izglītības studiju programmu izvērtēšanas mērķi un metodika. Grām.: *Studiju programmu starptautiskā izvērtēšana kā priekšnoteikums Latvijas augstākās izglītības modernizācijai*. Rīga: LU, 2013. 45.–60. lpp.
- ² Sloka B., Dzelme J., Vaivads J., Kristaps G. u.c. *Profesionālās un augstākās izglītības programmu atbilstība darba tirgus prasībām*. Rīga: LU, 2007. 231 lpp.
- ³ Dzelme J. u.c. Konkurētspējas veicināšana. Grām.: *Studiju programmu starptautiskā izvērtēšana kā priekšnoteikums Latvijas augstākās izglītības modernizācijai*. Rīga: LU, 2013. 179.–185. lpp.
- ⁴ Dzelme J. Lai sasniegtu izglītības mērķus. Grām.: *Virzītājspēks*. Rīga: Izglītības un zinātnes ministrija, 2007. 191.–207. lpp.
- ⁵ Kūle M. *Jābūtības vārdi*. Rīga: Zinātne, 2016. 424 lpp.
- ⁶ Gidenss E. *Sabiedrības veidošanās*. Rīga: AGB, 1999. 399 lpp.
- ⁷ Latvijas Republikas Ministru kabinets. Izglītojamo audzināšanas vadlīnijas un informācijas, mācību līdzekļu, materiālu un mācību un audzināšanas metožu izvērtēšanas kārtība. Latvijas Republikas Ministru kabineta noteikumi Nr. 480 (2016). <https://likumi.lv/ta/id/283735>. Sk. (2017.01.04)
- ⁸ Eiropas Asociācija kvalitātes nodrošināšanai augstākajā izglītībā (ENQA), Eiropas Studentu apvienība (ESU), Eiropas Universitāšu asociācija (EUA), Eiropas Augstākās izglītības institūciju asociācija (EURASHE). Standarti un vadlīnijas kvalitātes nodrošināšanai Eiropas augstākās izglītības telpā (ESG). <http://www.aika.lv/wp-content/uploads/2017/11/ESG-2015-latviski.pdf>. Sk. (2017.11.04)
- ⁹ Saeima. Augstskolu likums. <https://likumi.lv/doc.php?id=37967>. Sk. (2017.01.04)
- ¹⁰ Bohr N. *Atomic Physics and Human Knowledge*. New York: Wiley 1958.

- ¹¹ Siliņš E. I. *Lielo patiesību meklējumi*. Rīga: Jumava, 1999. 511 lpp.
- ¹² Maslow A. H. *Religions, Values and Peak-experiences*. New York: Penguin Books, 1986. 123 p.
- ¹³ Rezevska D. *Vispārējo tiesību principu nozīme un piemērošana*, Rīga: Daigas Rezevska izdevums, 2015. 176 lpp.
- ¹⁴ Publisko tiesību institūts. Latvijas Republikas Satversme angliiski un latviski. <http://public.law.lv/wp-content/uploads/2017/01/2017-par-Satversmi-all.pdf>. Sk. (2017.01.04)

Par autoru

Dr. chem. Juris Dzelme ir Latvijas Universitātes Ķīmiskās fizikas institūta vadošais pētnieks. Paralēli pētījumiem ķīmiskās fizikas virzienā interešu lokā ir izglītības vadības, filozofijas, psiholoģijas un mākslas problēmas.

About the Author

Dr. chem. Juris Dzelme is a leading researcher of the Institute of Chemical Physics, University of Latvia. Alongside research in chemical physics, the research interests include education management, philosophy, psychology and arts.

TOWARDS THE STRATEGY OF HIGHER EDUCATION AND RESEARCH

Juris Dzelme

juris.dzelme@lu.lv

Summary

Key words: *patriotism, philosophy, art, ideology, quality*

Sustainable development is the aim of society. To reach this aim, fundamental and applied science and research together with philosophy, art and education must be involved in the creation and development of industry and ideology. The tasks of science, philosophy, art and education must be investigated as the complex strategy of state and society.